

Гражданско образование и социална работа  
Civic Education and Social Work

## ИЗГРАЖДАНЕ НА УЧИЛИЩНАТА ОБЩНОСТ КАТО ГРАЖДАНСКО ОБЩЕСТВО – ВЪТРЕШНИ И ВЪНШНИ ПРОЕКЦИИ

Яна Рашева-Мерджанова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**Резюме.** Разработката се ориентира към правовата държава и гражданското общество като **обект на изследване**, а към тяхното **взаимодействие, опосредено от образованието (училищната общност)** – като **свой предмет на изследване**. Целта е, **на първо място**, да се открие ценностната основа на техния ефективен диалог и, **на второ място**, да се потърсят перспективите на тяхното взаимодействие във и чрез перспективите на личността. **Тези цели в единство изразяват тезата**, че държава и гражданско общество не могат да си взаимодействат ефективно като взаимни гаранتي без медиаторската и регулираща, оценностяваща ги функция на образованието. А то следва да изгражда таква самосъзнание у своите участници – че ценностите се култивират в човешката душа и на гражданина, и на държавника чрез образованието.

**Keywords:** rule of law, civil society, separation of powers, values, dialogue, education, corrective force, guarantee

### I. „Глобалното“ гражданско общество – социалният контекст на XXI век

Тази част съдържа *три основни момента*: **класическото гражданско общество; глобализацията и нейните отражения** върху гражданските общества, масовите социални образувания и младежта; **обобщена характеристика на социалния контекст на XXI век; масите в класната стая.**

#### **Възникване и характеристики на гражданското общество**

Гражданското общество възниква необходимо в правовата държава за намиране на механизъм за упражняване на „контрол върху всички държавни структури“ (Радев, 1994: 44). Възможностите, с които разполага свободното гражданско общество, са част от признаците за правовост на модерната държава.

Модерните идеи за гражданско общество имат за основа възгледите на **Хегел и на Хумболт**. Според Хегел, за да предпази обществото и гражданина от посегателството на държавата в определени случаи, същото това общество създава свой защитен механизъм – „гражданското общество“ (Радев, 1994: 55). В него частният интерес, частната собственост и личната сфера на човек са основата на обществените отношения и тяхната защита е основна грижа на обществото в

случаите, когато държавата ги нарушава. Социални регулатори в гражданското общество са **правото и моралът**, като моралът има първенстваща роля. Хумболт предполага две начала у всеки индивид – това на човек и това на гражданин. В първото си качество той е член на обществото, а във второто – на държавата. Държавата трябва да се намесва само там, където е нужно да гарантира предпоставките за развитие на човека като обществено същество.

И в идеите на Хегел, и на Хумболт, даже и на Монтескьо **държавата е миноризирана** и поставена в услуга на гражданина и на обществото. Тези особености на гражданското общество го превръщат в благодатна почва за възраждане на масовите движения и формирования, обогатени с новите характеристики на постмодерните векове и самосъзнания.

Гражданските общества и масовите образувания в условията на глобализация – проекции върху младежта

Представителите на гражданските организации са посредници в диалога държава–гражданин. Но тези граждански организации съществуват чрез един много свободен режим на влизане и излизане, който много се доближава до спонтанността на приливите и отливите в масите и тълпите.

Историята показва, че позитивната печеливша еволюция на човешките общества и на човека се осъществява чрез непрекъснатия плавен обмен и функционално взаимодействие между живите хора и структурите, които те са излъчили от себе си като правови или властови организации. Когато структурите изгубят представа за характеристиките на реалния гражданин или започват да го манипулират, гражданските общества функционират **като корективи-критици на държавните структури**. Когато и структурите на гражданските организации изгубят своя авторитет и значимост за отделния гражданин, става отваряне и преход на тези граждански рехави формирования в отворени масови стълпотворения и движения. В кризисни и революционни ситуации те си присвояват или изземват и законодателната, и изпълнителната, и съдебната функция в едно общество.

Вместо диалога държава – професионални и политически организации, **даже вместо диалога държава – структури на гражданското общество**, масовите движения предлагат и понякога налагат **директен диалог държава–граждани**. Същевременно редица масови прояви са под егидата на граждански обединения и движения. Понякога гражданинът е манипулиран чрез принадлежността и съпричастността си към определена гражданска кауза и после се оказва, че енергията му е използвана от водачите на събитията за други цели. **Овластяването и култивирането на механизмите на диалога общество–гражданин чрез вариантите на диалози държава–гражданин, държава – гражданско общество, гражданин – гражданско общество – държава, е въпрос на култура на XXI век, култура лична, политическа, лидерска, организационна**. Далеч сме от нея и като че ли се отдалечаваме все повече, но поне това разбиране съответ-

ства и на новата трактовка на Пиер Манан (според Г. Близнашки) за либерализма като подготовка на свободната пазарна икономика и на държавата като обособена „както от управляваните, така и от управляващите“ (Манан, 2011: XV). В книгата си „Смисълът на нациите“ авторът защитава тезата, че съвременната държава е едновременно национална по силата на политическата си форма като идентичност пред света, но тя същевременно защитава и правата на отделния човек (Манан, 2011: XXIV) и с това става универсална или глобална.

**Световните процеси се развиват и вече гражданските обединения се трансформират в международно гражданско общество чрез наднационални обединения. Става така, че нашите млади хора участват твърде активно и по-активно в международен план в масови и организирани движения, отколкото в собственото си селище. Този парадокс е характерен впрочем и за живота на българина от всички възрасти.**

#### **Социалният контекст на XXI век – обобщение**

Нашият век предлага ново възраждане за масовите неформални социални формирования със *съвършено нов социален контекст*:

1. *Глобализация* на модерното световно общество – отваряне на граници и нови *териториални измерения* на човешкото сдружаване – това е *количествена териториална предпоставка за нарастване* на съвременните маси.

2. *Интеркултурен характер* на съвременното световно общество – *качествена предпоставка, осигуряваща* качествения аспект за нарастване на масите (тяхната хетерогенност) – разнообразяване на техния състав по националност, култура, гражданство, религия, етническа принадлежност, социален и образователен статус.

3. *Демократизация на обществения живот* – осигурява **формално защитеното** законово право за реализация и свободно участие в масови формирования.

4. *Еманципиране (неформално защитено право)* в много аспекти и на всички социални равнища – между половете, между различни политически групи, между различни религии, между различни поколения, между различни професионални статуси. Това води до голямо съдържателно разнообразие и разнообразие в *насочеността (посоката)* на съвременните маси.

5. *Снижаване на възрастовите граници за социална инициация във всички области на живота* – изключително важна характеристика, осигуряваща *достъп на младите хора във всички области на живота, включително и в масовите формирования; активиращи тяхното участие.*

6. *Съвършено нова технологична среда, позволяваща:*

- бързо и в глобален мащаб създаване на *кристали на масите*,
- *информационното осигуряване* на масовите събития;
- *на тази база – появата на собствени механизми на масите за само-*

*регулиране;*

– затваряне на кръга като общо съпреживяване на участието чрез, първо, осъществяването на непрекъсната текуща и обратна връзка по време на събитията и, второ, чрез публичното пространство на виртуалните технологии.

### **Масите в класната стая**

По този начин светът на XXI век е **не само едно голямо село – той става едно голямо племе**. И светът на XXI век **не само има сцена, но и това е една голяма обща сцена**. Тези две общи последствия, взети поотделно, като че ли нямат толкова голямо значение, но **действащи едновременно**, водят до **качествено нова ситуация** – в това пространство **персонално не всеки има достъп до обществената инфраструктура, но заедно масата има достъп навсякъде** – „отворени дни“ (и среди) в университети, в парламенти, във фирми, в музеи, в заведения. При това тя се научава (и вече се е научила) да **използва инфраструктурната среда за свои цели**, по свое предназначение, като променя изначалното.

Това може много добре да се види в образователната система – масите са вече в класните стаи, в университетите. Стигаме до **социалния контекст на класната стая (училището) на XXI век** – „**масовото училище на масите**“. И на въпроса защо всички ходят все пак на училище (поне от време на време), защо всички млади хора се опитват и влизат във висшите училища, „без да искат“, и като не виждат смисъл, и като е безполезно, и като на пазара не важат дипломите. Защото има нещо по-силно като притегателна сила в тази отворена „широко скроена“ инфраструктура, не така строго регулирана, готова институционална среда – **удобно място за срещи**. Да, „Всички отиват, защо и аз да не съм там?“ е формула на седянката, на дискотеката, на площада, на „купона“. Така съвременната маса наготово ползва социалната инфраструктура. Мобилните връзки и технологичните устройства добавят **още един аспект** – можеш да си в тълпата и без да участваш физически, ако се налага да бъдеш на друго място. **Днес човекът живее, „отсъствайки“**. Сигурна съм, че скорошното бъдеще, т.е. „утрето“ **на образованието, ще бъде дистанционно**. Но не заради причини ефективност, привлекателност, качество и т.н. **По чисто социални интеграционни принуди – това е образование по волята, по принудата на масите** (извинявам се, ако звучи грубо). И като обратна тенденция постепенно, т.е. „вдругиден“, ще започне обратно възраждането на „елитарното“ образование „на живо“ и по малки групички.

Но да се върнем отново **на масите в класната стая**: доскоро, само допреди няколко години, обучението (като педагогическо взаимодействие) беше все още концентрирано в себе си, дори и антиподните отношения на противодействие между учители и ученици удържаха отношението като цяло, като взаимен интерес. **Но все повече младите хора не противодействат на учителя, не се занимават даже с него**, не му обръщат внимание, те не го забелязват, те си вършат своите неща – дистрибуторство, чатене по мобилните, гледане на лекции, клипчета, на цели филми или на концерти по ай-фоните, интернет-покупки, вършене

на разни други неща, играене на карти, спане и т.н. Ако се направи една анкета с един въпрос „Какво вършите по време на час?“, убедена съм, че ще получим цялото разнообразие на ежедневието. **Тези действия нямат за адресат другата страна на бинарната дейност обучение.** Те просто са паралелни. **Това изнемване на пространство-времето на образованието и разполагането в него на други дейности, изпълването му с друго съдържание, е една тиха революция; един постепен, но категоричен преврат; една обществена апроприация (а образователна експроприация), имаща кураж от подкрепящите я в същността си и прекрасни в декларираните си намерения, но криворазбирани и кривоприлагани принципи на толерантност, равни права, достъп. И също така стимулирани от цялата мрежа на реклами и дистанционни клиентски услуги, адресирани към младите хора – адресант и активен манипулатор е същото това общество, същата тази бизнес среда, които недоволстват от качеството на човешкия продукт, „произвеждан“ от образованието.**

## **II. Съвременните масови формирования като спонтанен механизъм на социо-културна интеграция, или Тълпите и нашите деца**

Тази част съдържа обосновка и систематизиране на *четири основни параметъра* на масовите образувания като механизъм за социокултурна интеграция – **нови роли, нови функции, нови характеристики, нов общ интеграционен потенциал.** Тяхното систематизиране се опира на класическите теории за тълпите и масите на Густав Льобон и Елиас Канети (Льобон, 1995; Канети, 1994), продължавайки ги в новите условия на глобалното интеркултурно общество.

### **Нови роли**

*„Човек е уникален, бидейки универсален, и е универсален, бидейки уникален.“*

Свидетели сме на възраждане на масовите спонтанни форуми и прояви поради подсъзнателното утвърждаване на тази директна връзка в човешкото социално битие – **индивид/социум.** Връзката „общество–индивид“ и разрешаването на непрекъснатите противоречия в нея, както и реализирането на същностното ѝ единство, са проблематизирани на всички равнища в историческото развитие и самосъзнаване на обществото. През вековете човечеството създава (и изпробва) различни механизми за опосредстване – и агресивно, и „мирно“ (поне привидно) регулиране на тази връзка.

През XXI век за много от тези исторически механизми се знае, че или са исторически остарели, или че макар и проформа да съществуват, не работят добре, или че просто не са подходящи за определени региони и за определени култури. В глобален международен план държавните институции, професионалните организации, гражданските обединения и структури, неформалните групи, основани на лични връзки и чувства – голяма част от всички тези механизми не оправдаха очакванията, показаха своите дефицити и условности

и затова хората се обръщат отново към търсене на непосредствен контакт с цялото, с голямата група, с „племето“ на XXI век – такова, каквото е след хилядолетна еволюция на хомосапиенса и неговото социално самосъзнание.

**Новият общ характер и роля на масите/тълпите:** на фона на историческия анализ може да се направи извод, че през миналите векове основната им роля е била **предимно в негативния спектър** поради по-централизирания и недемократичен режим на затворените общества. Масовите прояви в периода **XVI–XX век имат компенсаторен, догонващ характер**. С демократизиране на обществата, с решаване на голяма част от проблемите на човечеството „от първа необходимост“ – на оцеляването (физиологични и на сигурността), масовите социални събития и форми на живот започват също да се демократизират, да се отварят, да се заемат със задоволяване на потребности от следваща степен – тези на професионалната реализация, на социалността, на себerealизацията. В края на XX и началото на XXI век се реализират много прояви, които вече можем да характеризираме като **инвестиращи, като позитивни и насочени към градивни, а не към компенсаторни програми**. Т.е. в постмодерните общества в масите/тълпите индивидът **реализира не само първични лични инстинкти/нагони, но и духовни структури със социален общностен характер** – общозначими ценности, висши мисионерски цели, безкористни интереси, освободени от грижата за личното осигуряване.

Тази нова уникална международна ситуация създава и уникалната възможност човечеството и неговите масови прояви да могат да се характеризират като прояви „за“, а не като прояви „срещу“. Това е преход от подозрението към доверието – най-трудният и дълъг преход в човешката душа. Дали нашите деца – младите хора днес, са склонни да го направят, дали са готови, дали желаят, дали подсъзнателно са движени от такъв мотив на създаване на доверие? Дали ние ги подкрепяме в това движение?

Обособяват се **нови конкретни функции на масовите движения и събития в позитивния спектър на тяхната обща роля:**

- комуникативни – за създаване и реализиране на връзки/контакти;
- за общуване в културен контекст;
- естетически – за „правене“ на изкуство;
- познавателни – за опознаване и изследване на нови места и култури;
- прагматични – за решаване на граждански проблеми;
- духовни – за себеизява и себerealизация.

**Нови проявления на масите и тълпите** – това са специфичните за постмодерните глобални общества форми на съвременните масови прояви: граждански събития и празници; политически събития; граждански движения; неформални движения по лична инициатива; културни прояви и събития; артистични прояви и събития; масови училищни прояви и събития; интеркултурни прояви и събития.

Обособявам специфичните отработени вече **училищни форми** на масови отворени/затворени прояви в съвременни образователни условия, **трайно влезли** в учебния годишен календар:

- годишни ритуални събития – откриване на учебната година; изпращане на випускници;
- годишни абитуриентски балове;
- училищни и междуучилищни традиционни увеселения/дискотеки (на празника на училището, на Все светии и др.);
- годишни фестивали;
- училищни концерти (коледни, на празника на патрона на училището);
- лични събития (рождени дни, юбилеи) – все повече те се празнуват в хетерогенен отворен състав и на „независима“ територия.

**Нов мащаб на реализация** – международен глобален мащаб, възможен чрез електронните технологии за виртуална комуникация.

**Нови характеристики:** това, което искам да открия – тълпите днес нямат този народностен характер и предопределеност, защото не са национални, и второ, нямат този хомогенен социален състав от хора от простолюдието. Тълпите на XXI век се глобализират заедно с общества и се демократизират също заедно с тях. Масите на XXI век се отличават с:

1. По-висока степен на **образованост на участниците.**
2. По-висока степен на **информираност** за събитията и в регионален, и в национален, и в международен план.
3. По-висока степен и богати възможности за комуникация и съгласуване в **етапа на организирането на събитието.**
4. По-висока степен и богатство на **текущата обратна връзка** и регулиране по време на събитията.
5. По-висока степен и богати възможности за обратна връзка и разтоварване след приключване на събитието и за организиране на нова фаза – така се получават на практика вериги от масови прояви и събития. Можем да говорим за **дългосрочен перспективен „календар“** на масовите прояви на всички равнища. **Появява се планиране на масовите прояви – нещо свършено ново и характерно за нашата епоха.**
6. Несравнимо **по-голям обхват и мащаб и като численост, и като територия** – в международен и глобален план.
7. По-голямо културно разнообразие на участници – в национален, културен, политически, полов, възрастов, образователен, религиозен, етнически и т.н. аспект – истинска **интеркултурност.**
8. Многоплановост на реализацията – не само в **реален, но и във виртуален план.**

9. Това води след себе си и другата отличителна характеристика – **публичност** в много по-висока степен – заради технологичните възможности за наблюдаване и излъчване на събитията.

10. Появява се **своеобразен качествено нов вид маси – интернет масите**. При тях от 3 до 9 характеристики могат да са с много по-голям интензитет. Освен това при тях **отпада реалният страх от съприкосновение**, което е важно и за масите, и за тълпите. **НО!** се появява **по-високата степен на риск от бързо разпадане** тъкмо поради сведената до минимум жива физическа връзка и контакт, които са свързани със сцелението в тези огромни човешки формирования. **Липсата на реална плътност и реално усещане за нарастване** в интернет масовите мероприятия често се оказва решаващо за тяхното неуспешно или не-ефективно реално осъществяване.

Всички тези **нови специфични характеристики на масовите прояви днес се отразяват върху класическите им характеристики и свойства:**

1. Подсилват и ускоряват възможностите за **нарастване**.
2. Поддържат и увеличават **плътността (или илюзията за нея)** чрез визуални и лазерни ефекти, чрез интернет технологиите, чрез триизмерни и полиизмерни виртуални дублиращи планове.
3. Подсилват според нуждата и двата типа състав на участниците – **хомогенен или хетерогенен**. **Тенденцията е към хетерогенни състави** на движението по възраст, образование, социална принадлежност, културна и етническа принадлежност, религия и т.н..
4. Изключително нараства интензитетът на **разтоварването** – като мощ, като катарзис, като последици. В този смисъл отговорността на водачите, на кристалите-ядра при организиране на такива прояви е неимоверно голяма.
5. Тенденция на превръщане на масовите прояви **от затворени в отворени** – последици и от процеса на глобализация и отваряне на граници, и от вътрешните процеси на демократизация на обществата.
6. **Мегамащабите** на събитията осигуряват **индивидуална екзалтация** в много по-голяма степен, усещане за индивидуална мощ, реализация и изява.
7. Променя се и **балансът екстремност–инертност** на формированията в съвременни условия. Перспективният дългосрочен календар, **фазите и етапите на проявите са в характера на инертност** и дългосрочни мисии, цели, посока за участниците, но **отделните прояви се характеризират с екстремност** и непредсказуемост.
8. Двата плана на осъществяване и на организация – **реален и виртуален**, променят и характера, и изявите на **водачите – по-големи възможности за отдалечено в пространството и във времето влияние (пространствено-времева увеличена мощ)**, но от друга страна – и **опасност от измама и по-висока степен на манипулиране**. **Т.е. водачите могат да останат скрити и в този смисъл нереални, фиктивни.**



Всички тези нови конкретизации в свойствата и начина на осъществяване и „изиграване“ на най-масовите сцени от човешката история (каквито са сцените с актьори масите/тълпите) имат **двойки отражения** – от една страна, откриват нови социални позитивни духовни перспективи за градивно коопериране на хората от целия свят в името на родови каузи, но от друга страна – неизбежно същите тези условия повишават възможността/опасността от манипулиране, инсинуации, провокации.

### **Нов общ интеграционен потенциал**

Тук се прехвърля обяснението на „Парадокса на Тълпата“ (Я. Рашева-Мерджанова), който най-напред ще дефинирам и после ще разкрия обобщено.

**Сгъстена формулировка:** „Обезличавайки човек обективно (по всички видове обществен статут), тълпата го реабилитира субективно (като усещане)“. И човек доброволно се отказва от първото заради второто.

**Разгърнатата преходна формулировка:** „Обезличавайки и ликвидирайки личността в обществените ѝ вторични аспекти на обособеност (професионален статут, социален статут, семеен статус, културен, възрастов и полов статус), тълпата/масата реабилитира и реализира личността в родовите ѝ първични аспекти на общеност (еднакъв с всички – единство с цялото; част от висша цел и мисия; пътна приетост – интегрираност; лична съхраненост чрез недосегаемост на цялото).

**Обяснение:** в съвременната психология се наложи интерпретацията, че по пирамидата на Маслоу, а и не само по нея, личността се изкачва от по-нисшите към по-висшите потребности, като едните заменят другите и така до себеуреализацията – от физическите потребности, през тези на сигурността, през социалните потребности, през престижа до себеуреализацията. Осигуряването на всеки вид води естествено до пораждане и стремеж за задоволяване на следващ вид. Неусетно разумният човек си вмени, че за да бъде себеуреализиран на сетните равнища, трябва да няма или да не изпитва, или да потиска потребности от „по-нисш“ ранг, или да ги е задоволил напълно. И тъй като последното е почти невъзможно в постмодерното, обхванато от перманентни „кризи“ общество, то затова всички сме „нормални“ и средни хора. Все осигуряваме насъщния, а това е твърде „ниско“ и несъвместимо с по-висшето. Т.е. **принципът на елиминацията** не работи в полза на себеуреализацията, освен ако не си аскет или презадоволен. В този психологически капан на хората не им остават почти никакви шансове дори теоретически да се себеуреализират и абсолютно никакви – да го направят практически. Някои съображения:

- потребностите си взаимодействат непрекъснато и никой вид не унищожава и не отменя друг, а се съчетават **на принципа на приоритета**. В определени моменти **водещи** са едни потребности, след което отстъпват тази водеща позиция на други – в зависимост от баланса на дефицити/осъзнати нужди;

- **няма по-нисши и по-висши потребности** – това разграничение е архаично и се базира на дискриминативна философия, на полярна йерархия на ценности и значимости, която е вече отживелица;

– **всички видове потребности са основни** и в този смисъл **базови** за пълноценното съществуване. Само тяхното истинско, пълнокръвно, непрекъснато взаимодействие и **балансиране е ключ** към себerealизация и себеосъществяване;

– **пирамидалният образ на тяхното разположение не е подходящ**, защото не е адекватен за реалните им взаимовръзки и за начина им на функциониране;

– **кръгът** (мандалата в равнината) **или сферата** (в полиизмерното пространство) **с център себerealизацията на личността**, от която започва движението и в която се събира, са подходящи модели за разбиране и представяне на динамиката на отношенията между потребностите и продължаващите ги мотивационни и целево-ценностни личностни равнища;

– **себerealизацията не е еднократен акт, а непрекъснато състояние.**

Тази нова конфигурация позволява да се види по нов начин **функционирането на всички личностни нива (структури)** и да се обобщи **новата теза** – всеки потребностно-мотивационен блок или сектор допринася по свой специфичен и незаменим начин за себerealизацията на личността. Ето защо занемаряването (забравянето, подценяването, умишленото или неволно потискане) на някой сектор натрупва дефицити в него. Когато те станат големи, човек търси спешно механизъм и среда, които бързо, ефективно и мощно да удовлетворят тези потребности, за да нормализират вътреличностната среда и себerealизацията да се случва. Така участието – неконтролируемо, спонтанно, „извън себе си“, на хората в такива масови събития е било възможно. Целият модерен начин на живот от Ренесанса насам стимулира човек да се отграничава и да бъде „уникален“, което натрупва огромни дефицити в потребностите за физическа и психическа сигурност – да бъде приет, осигурен, интегриран, припознат в цялото. **Плътноста и съприкосновението в тълпата** дават тъкмо това **усещане за защитеност чрез слятост**. Така привидно най-парадоксално, отказвайки се доброволно от себе си като самостоятелност (на поведение, на вземане на решение, на автономност), обезличавайки се доброволно, оставяйки се по течението, да бъде воден и да следва сляпо посоката на цялото (което поради това, че се състои от слепи, също е сляпо и драговошно следва зададената посока от водача и/или от Бога), човек се чувства не само защитен и сигурен, но и разтоварен, макар и за малко, от бремето за отговорностите, и осъществен. Така този сектор на потребности и мотиви за сигурност директно е свързан и стимулира сектора себerealизация. В този сектор човек контактува и се свързва директно със своето племе, с човешкия род. **Многобройността на масите му дава чувството, че общува с всички от своя вид.** Логически е видно как **поради своята същност и съдържание този сектор може да бъде твърде сензитивен и податлив на активиране чрез най-възвишени родови цели** – национални и обществени идеали, мисионерски и доброволчески мисии за решаване на проблеми от родов всечовешки мащаб. Ето защо най-сигурното оръдие в ръцете на пълковод-

ци и водачи са били тълпите. Ето защо **и най-големите зверства, и най-големите подвизи** в човешката история са извършени също от безименните тълпи.

Не случайно масовите събития и движения, масите и тълпите, са оприличавани в литературата на звяр, чудовище, лавина, река, огън, буря, гора, море, вълна, стихия – това са все наложили се символи на образа на Масите/Тълпата. Те изразяват техния ДУХ и ХАРАКТЕР:

- нещо цялостно;
- нещо живо;
- нещо много ярко и колоритно;
- нещо много мощно,
- **НО** и тъмно и тайнствено;
- непредсказуемо и изненадващо;
- обратимо;
- **ДВОЙСТВЕНО**.

#### **Обобщение на интеграционния потенциал на масите/тълпите:**

1. Те все повече се превръщат *в основни и естествени форми на социален живот*, съответен на глобалната социална среда. Те нямат вече тези изключителни характеристики на специални, по сериозен революционен повод случващи се събития, както в предишните епохи. Те отново придобиват *своя естествен статут*. Тъй като такъв статут те са имали *единствено в племенния строй на човечеството*, затова казвам, че днес отново се възраждат *племенните събития и формирования на човечеството*.

2. На свой ред, *масовите прояви* все повече се превръщат в **активен механизъм за социокултурна интеграция**, защото нараства участието на млади хора в тях.

3. Масите и тълпите на XXI век имат определена *степен на самосъзнание* (заради различната и по-висока степен на образование, култура, информираност) и не се поддават по същия начин на манипулация, както предшествениците си.

4. Те имат *мощен потенциал* (от „конюнктурна“ ситуационна гледна точка заради 1 и 2; и от онтологична съдържателна гледна точка заради своята същност) *да се превърнат във фактор на тази интеграция, ако останалите социални фактори* – семейство, образование, институции, политически сили, медии, ги припознаят като такива и ги използват балансирано и в „мяра“, договаряйки се с тях.

5. Оформя се **триадичната структура на масите – форма/механизъм/фактор на социален живот и на социокултурна интеграция**.

**III. Личностно съдържание на социалната интеграция – младите хора в търсене на психоемоционална и на социална идентичност**

Нека започнем с работно определение на емоционална идентичност. Както всяка идентичност, тя има три взаимосвързани и взаимозависими блока и се изразява в **СЪОТВЕТСТВИЕ** между **ИЗЖИВЯНА ЕМОЦИЯ – ИДЕНТИ-**

**ФИЦИРАНА ЕМОЦИЯ – ИЗРАЗЕНА ЕМОЦИЯ**, което води до идентичност/съответствие/еднаквост/тъждество между вътрешен и външно изразен емоционален свят; до тъждество на импресия и експресия, т.е. до емоционално тъждество на личността. То никога не може да бъде абсолютно – ние живеем между абсолютите, т.е. в измеренията на относителността, но съзнаването и поддържането на относително приемливо съответствие гарантира емоционалното ни тъждество в разумни граници, отвъд които сме в зоните на раздвоението на личността.

#### **Характеристики на емоционалната идентичност в юношеска възраст**

1. Юношеството е **сензитивен период** за развитие на емоционалната идентичност, на активно емоционално изграждане поради търсенето на себе си във всички аспекти.

2. Като следствие – личността има **силни потребности** от емоции, от общуване, от отразяване във и на другия.

3. **Интересите** към собствения емоционален свят са естествени, трябва да се стимулират и развиват, за да се култивира емоционалността.

4. **Емоционалните преживявания** са **контрастни** (преминават от единия в другия край на емоционалния спектър), **противоречиви** (едновременност на контрастни и по правило несъвместими емоции), **бързообратими** (динамични), **леснообратими** (лабилни – ядосват се, после се смеят, разплакват се лесно и т.н.).

5. **Емоционалните интереси** в юношеска възраст често са занемарени и емоционалното поведение се реализира спонтанно (без опити за съзнателна саморегулация).

6. Емоционалната идентичност е **право пропорционална на емоционалната адекватна себепредстава** и от **себеприемането** на личността (анкетното проучване и от съчинението).

7. **Емоционалната себепредстава често пъти е неадекватна** – младите хора не си дават сметка, че са избухнали, даже че са обидили, защото са „погълнати“ от собствените си преживявания, от процеса на самоизследване и саморазбиране – като следствие бихме могли да определим емоционалната им идентичност като „затворена“.

8. **Емоционалното себеприемане** се влияе твърде много от външни фактори **на одобрение**.

9. **Емоционалната идентичност (като тъждественост на емоция–експресия)** зависи от развитието на другите личностни структури (на физиологично, на психично, на интелектуално, на духовно равнище), от значимите други в живота на юношата, от младежката емоционална „мода“.

За да се подкрепи емоционалната идентичност на младите хора като изграждане, поддържане и развитие, **педагогическите условия следва да се насочат** към тези важни вътрешни и външни фактори, които я определят:

– другите личностни структури;

– значимите фактори от средата (приятели, семейство, съученици...);

– обществените тенденции и сили на формиране на младежките вкусове и модели на поведение (медии, младежки и социални формации, формални и неформални структури, масова култура, различни движения).

Кои са тези условия – най-общо осигуряване на среда за развитие на „емоционален опит – потребности, интереси, познание, себепознание и себепредстава, себеприемане и идентичност, емоционална себереализация“:

- обучението в цикъла предмети от културно-образователна област обществени науки и гражданско образование, както и по всички останали предмети;
- работа със семейство;
- партньорство в извънучилищни дейности;
- специални обучения и тренинги.

**Авторска концепция за подкрепа на младите хора в търсенето им на „себе си“ (на емоционално и на социално равнище)**

1. Емоционалната интелигентност и компетентност **не могат да се разглеждат отделно от общата интелигентност и култура на личността, от останалите ѝ структури**; тя се вписва в общата структура на личността и си взаимодейства в нея.

2. Компонентите на емоционалната компетентност от съдържателен порядък не се разискват достатъчно, а само от технологично-управленски (познаване, разбиране и контрол на емоциите). Това я формализира и обеднява. Превръща я в един **емоционален автортерор**. Емоционалната интелигентност и компетентност естествено се ражда при адекватно изграждане в живота на човека на неговите **емоционални потребности – интереси – себепредстава и самооценка – себеприемане – идентичност – интелигентност – компетентност** като адекватно емоционално поведение.

3. **Същите са съдържателните компоненти** и във всички останали видове интелигентности и компетентности на човека (на физиологично, психично, интелектуално, духовно равнище).

4. Емоционалната идентичност се проявява като образуване не само на персонално индивидуално, но и на общностно равнище – в групата, в етноса, в народността, в нацията, в културата, в рода като цяло (тук равнищата могат да са различни в зависимост от критерия, който приложим).

5. Пъстрият емоционален живот, богатите и силни емоционални потребности са една от основните причини за спонтанност и лабилност в юношеска възраст:

- както **в психоемоционалните реакции/изяви**: свръхчувствителност, раздразнителност, ранимост,
- така и **в социалното поведение спрямо другите**: различни защитни механизми – упорство, неотстъпчивост, агресия.

**Концептуални авторски взаимосвързани модела**

**ПЪРВИ Съдържателен модел на Емоционална Компетентност (по компоненти), в който емоционалната идентичност е ключово образуване**

емоционални дефицити – емоционални потребности – емоционални мотиви –  
емоционални интереси  
емоционална себепредстава/емоционално себеприемане/емоционална идентичност – емоционална интелигентност – емоционална компетентност

**ВТОРИ Функционален модел на емоционална идентичност по етапи, в който етапът на преобразуването е решаващ за идентичността като съответствие и тъждественост „експресия / действително преживяна емоция“**

емоционално преживяване – емоционална идентификация (различаване)–  
емоционално преобразуване – емоционална експресия

**ТРЕТИ Прагматичен поведенчески МОДЕЛ на емоционална идентичност на реализацията ѝ като емоционална компетентност, което е педагогическа задача и зависи от педагогическите условия**

**Среда за реализация**

Родова идентичност (биологична група)  
Национална идентичност (полит. териториална група)  
Етническа идентичност (културна група)  
Народностна идентичност (историческа група)  
Групова идентичност (видовете социални формирования по разл. признак)  
Фамилна идентичност (кръвна наследствена група)  
Неформална емоционална идентичност (приятелска група)

**Личностни нива**

Духовноценностна идентичност  
Нравствена идентичност  
Интелектуална идентичност

**Емоционална идентичност**

Полова идентичност  
Сексуална идентичност  
Биологична идентичност

**IV. Училищната общност – гражданско общество (изграждане на вътрешните и външните проекции)**

За младите хора спонтанните формирования са много по-критични като среда за психоемоционално и социално интегриране, понеже те са в активен процес на търсене и изграждане на себе си, тук опитът е противоречив като образци на социално поведение. Затова **училищната общност като гражданско общество** е изключително важен стабилизиращ и формиращ фактор за психоемоционалното и социалното развитие на младите хора (**вътрешна проекция**), която все още ни

предстои да изграждаме. **Втората, външна проекция** е политиката на образованието като цялостна система за участие в решаване на социалните проблеми (които се проектират върху развитието на нашите деца), за да не продължава да бъде само потърпевшо на мегапроцесите на обществени промени. **Съчетаването на вътрешните и външните проекции на значимостта на училището и на системата като цяло са според мен гаранциите за пълноценно, богато, живо, нецензурирано, а едновременно свободно и подкрепяно насочвано развитие на младите хора.** Училищната общност, като гражданско общество, може да предлага разнообразни средства и механизми за удовлетворяване на психоемоционалните и социалните потребности на младите хора и да бъде естествен мост и трамплин (защото ще подготвя младия човек) за включване в по-големите масови формации. Да подготвя младите хора да се включват в най-екстремните форми на граждански живот – масовите.

По презумпция правова държава и гражданско общество се предпоставят **като взаимни гаранتي**. Можем да обозначим и класифицираме този **троичен комплекс функции на съвременното гражданско общество** по подобие на трите власти в правовата държава. И да ги отнесем **към съвременното училище**:

- „**законодателна**“ **функция на гарант** (гражданското общество като гарант на правовата държава и като гарантирано, породено по необходимост от нея);

- „**изпълнителна**“ **функция на партньор** – в екип с трите власти в държавата за осигуряване и реализиране на основните права на личностите;

- „**съдебна**“ **функция**, или власт на гражданското общество **като коректив** – критик, контролър на държавните видове власт – дори и примерът за „ден на парламентарен контрол“ в българския парламент е красноречив опит за тази контролна съдебна функция на гражданското общество.

В своята история образованието възниква като индивидуално и частно дело, за да се превърне в един момент в национална и държавна визия – съответна на неговото предназначение не само на хранилница на най-доброто от човешките постижения (ретроперспектива), не само на предавателен механизъм на това най-добро (настояща перспектива), **но и на създател** на прогреса (бъдеща перспектива). Заедно всички тези перспективи го укрепват и като коректив и критична опозиция на ретроградността и назадничавостта. Неслучайно наративът ни предава, че никои управници не обичат умен народ. Всъщност образованието е „**ничия територия**“ и като такава е защитена, неприкосновена, **единствената независима по същността си сфера** в социологическата структура на обществото – независима от пазарния икономически интерес, независима от управленския държавнически интерес, независима от политическия интерес, независима от информационния интерес, независима от военния интерес. Защото е **обитавана от най-безспорната** универсална през всички векове и хилядолетия на родово оцеляване **ценност** – родовите човешки деца, възпитание на живота; и защото е **съответно обслужвана от специалисти, по определение „безкористни“**. Този специфичен уникален професионален статус и статут на образованието се нуждае от напомняне и ново

осмисляне. На образованието можем да гледаме като на един вид **особено обособено островно гражданско общество**, недосегаемо за разгарящите се във него **страсти**. Гражданско общество с потенциала и всички ресурси да действа в **3-те** типа взаимодействия на едно ново равнище – **и като партньор, и като гарант, и като коректив на двойката „държава – гражданско общество“**.

За да бъде себе си, образованието следва да **възроди гражданската (си) инициатива и да реши конкретни задачи**:

- **първо**, самото то да бъде активно и да предизвика (да настоява) за своите **функции като гражданско общество (гарант, коректив, партньор) спрямо** дейността на останалите социални и държавни структури;

- **второ**, на всички свои нива (система, регионални нива, институция, групи) **самото то да структурира и да функционира чрез диалога** формално образование – неформално – информално образование;

- **трето**, самите образователни и педагогически организации да развият в себе си **граждански общества и да функционират чрез диалога** представителите на държавната власт (педагогическо ръководство) и „вътрешно“ гражданско общество с неговите структури (на специалисти – на обучавани ученици – на родители) – обединения и инициативни групи, ученически съвети на класа и на училището, настоятелства и сдружения на родителите;

- **четвърто**, да реализира **в национален и в международен план водеща-та си консолидираща функция** – на самото себе си и на останалите международни структури;

- **пето**, **постоянно образователно професионално присъствие в националната информационна и медийна мрежа** – изграждане на *национални и регионални образователни програми* и образователни канали. **Професионализация на образователната журналистика**;

- **шесто**, на експертно равнище **представители на образованието да участват в стратегическото планиране на дейностите и развитието в останалите основни социални сфери** – икономика, социална сфера, култура, комуникации и технологии, управление, възпроизводство, които следва логично и ясно да **заявят своите интереси и претенции** пред образованието от гледна точка на бъдещия гражданин, специалист, професионалист;

- **седмо**, държавни, национално приети критерии и норми за медийните политики от гледна точка на подрастващите.

**И при решаването на всички тези задачи предложенията и позицията на училището да се изработват съвместно от трите основни групи участници в него – учители и други педагогически специалисти, ученици, родители.**

В такава ситуация младият човек ще се чувства значим, защото действително ще бъде **реален, а не „бъдещ“ участник** в живота на своето населено място, на своята група, на своя народ, на човечеството. В такава ситуация **училището има шанс да преодолее класическия си статус на**



задулисието за изчакване да „вляза в живота“; на клетката за бикове (нашите деца), където тореадорите (учители и родители) трудно ги удържаме преди арената. Има шанс да се трансформира в реалната жизнена сцена и в този двупосочен мост, без бариера между себе си и света, по който личността може да го напуска и да се връща, дори и при по-продължително прекъсване. Нали това е конкретният смисъл и начин на случване на „учене през целия живот“? Тогава може би няма да изглежда страшно „отпадането от училище“ и ще започнем полека да го надживяваме като поредното историческо явление. Защото е по-редно и по-логично, в съответствие с издигнатите от самите нас „стратегически парадигми“, да се фокусираме върху създаването на това отношение на детето и неговите родители към училището – че винаги може да се върне отново при нас, така както детето знае, че винаги вратата на родния дом е отворена за него.

Или ни предстои едно красиво връщане към изначалното родово, което впрочем предрича и самият Пиер Манан. Там, където всички модуси/проекции на външния и вътрешния закон са в съгласие – подчиняването и личната воля, защото имат един(ен) източник.

#### ЛИТЕРАТУРА

Канети, Е. (1994). *Пристъпи от думи. Масите*. София.

Льобон, Г. (1995). *Психология на тълпите*. София.

Манан, П. (2011). *Смисълът на нациите*. София.

Радев, Д. (1994). *Разделението на властите в модерната държава*. София.

### ESTABLISHING THE SCHOOL COMMUNITY AS A CIVIL SOCIETY INTERNAL AND EXTERNAL PROJECTIONS

**Abstract.** The study is directed to the Rule of Law and civil society as an **object of research**, and to their interaction, through education (community school) indirectly, as **its subject of research**. **The objective is, in the first place**, to outline the value foundations of their efficient dialogue and **in the second place**, to look for perspectives of their interaction in and through the perspectives of personality. **These objectives together express the idea** that the state and civil society cannot effectively interact without the mediatory and regulatory valuation function of education and their participants, because values are cultivated in the human soul of both citizens and statesmen through education.

**Prof. Doctor of sciences of pedagogy Yana Racheva-Merdjanova**

✉ Sofia University „St. Kl. Ohridski“  
Faculty of Pedagogy

E-mail: merdjanova@abv.bg